

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісового та садово-паркового господарства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СИЧЕВСЬКИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 630.5:639.1.022(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ВОЛЬЄРНОГО ГОСПОДАРСТВА НА
ТЕРИТОРІЇ КОРОСТЕНСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА**

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ М.М. Сичевський

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, професор

Висновок кафедри лісового та садово-паркового господарства за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри **лісового та садово-паркового господарства**
№ ____ від «____» 2026 р.

Завідувач кафедри **лісового та садово-паркового господарства**

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

2026 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Сичевський Максим Миколайович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

АНОТАЦІЯ

Сичевський М.М. Особливості ведення вольєрного господарства на території Коростенського надлісництва. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 205 – лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2026.

У бакалаврській роботі охарактеризовано сучасний стан вольєрного господарства Коростенського надлісництва, яке включає вольєри для кабана дикого, козулі європейської, крижня та спеціалізований фазанарій. Висвітлено історію їх створення, особливості функціонування, чисельність тварин та основні напрями використання у системі напіввільного розведення мисливської фауни. Встановлено, що вольєрне господарство виконує важливі природоохоронні, селекційні, рекреаційні та господарські функції, сприяючи підтриманню чисельності мисливських тварин і зниженню навантаження на природні популяції. Досліджено особливості розміщення вольєрів, формування кормової бази та впливу утримання тварин на стан лісових біогеоценозів. Виявлено, що тривала експлуатація невеликих за площею вольєрів призводить до деградації кормових ресурсів, порушення ґрунтового покриву та ослаблення деревостанів. Окрему увагу приділено розвитку фазанівництва як перспективного напрямку інтенсифікації мисливського господарства регіону. Обґрунтовано необхідність оптимізації площ вольєрів, удосконалення кормової бази, регулювання щільності поголів'я та впровадження комплексних біотехнічних і природоохоронних заходів для забезпечення сталого функціонування вольєрного господарства Коростенського надлісництва.

Ключові слова: мисливська фауна, вольєр, фазанарій, популяція, чисельність, біотехнічні заходи, Коростенське надлісництво.

ANNOTATION

Sychevskyi M.M. Peculiarities of Enclosure Management on the Territory of the Korostenske FMU. – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the Bachelor's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2026.

The bachelor's thesis characterizes the current state of the enclosure management system of the Korostenske Forestry Management Unit, which includes enclosures for wild boar, European roe deer, mallard ducks, and a specialized pheasantry. The history of their establishment, operational features, animal populations, and the main directions of use within the system of semi-free breeding of game fauna are described. It was established that enclosure management performs important environmental, breeding, recreational, and economic functions, contributing to the maintenance of game animal populations and reducing pressure on natural populations. The study examines the peculiarities of enclosure placement, the formation of the forage base, and the impact of animal keeping on the condition of forest biogeocenoses. It was found that the long-term operation of small-sized enclosures leads to the degradation of forage resources, disturbance of soil cover, and weakening of forest stands. Particular attention is paid to the development of pheasant breeding as a promising direction for the intensification of hunting management in the region. The necessity of optimizing enclosure areas, improving the forage base, regulating stocking density, and implementing comprehensive biotechnical and environmental protection measures to ensure the sustainable functioning of the enclosure management system of the Korostenske Forestry Management Unit is substantiated.

Key words: hanter fauna, enclosure, pheasantry, population, number, biotechnical measures, Korostenske FMU

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. СТАН ВЕДЕННЯ ВОЛЬЄРНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	9
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЇ КОРОСТЕНСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	14
РОЗДІЛ 3. ВОЛЬЄРНЕ ГОСПОДАРСТВО КОРОСТЕНСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	19
3.1. Вольєрне господарство	19
3.2. Фазанарій	26
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасного розвитку мисливського господарства особливої актуальності набуває впровадження напіввільного утримання мисливських тварин як одного з ефективних напрямів підвищення продуктивності мисливських угідь та збереження популяцій дичини. Зростання антропогенного навантаження, скорочення природних місць існування та посилення впливу лімітуючих факторів зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до ведення мисливського господарства. Світовий досвід свідчить, що поєднання раціонального використання природних ресурсів із контрольованим розведенням мисливських тварин дозволяє забезпечити стабільність популяцій та підвищити ефективність функціонування мисливської галузі.

Напіввільне утримання створює можливість регулювати чисельність тварин відповідно до екологічної ємності угідь, особливо у критичні періоди існування популяцій, а також сприяє збереженню їх генетичного потенціалу та адаптаційних властивостей. Використання таких підходів у поєднанні з біотехнічними та лісогосподарськими заходами дає змогу підтримувати оптимальну щільність мисливської фауни без суттєвого негативного впливу на лісові та сільськогосподарські екосистеми. У зв'язку з цим розвиток систем напіввільного утримання мисливських тварин розглядається як перспективний напрям удосконалення сучасного мисливського господарства та важливий інструмент збереження біорізноманіття.

Мета і завдання дослідження. Метою бакалаврської кваліфікаційної роботи було вивчення досвіду ведення вольєрного мисливського господарства в умовах території Коростенського надлісництва.

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання таких завдань:

1. Провести аналіз загальної інформації про особливості функціонування вольєрного господарства у Коростенському надлісництві.

2. Оцінити природно-кліматичні умови та кормову базу території вольтерів та вивчити технологічні особливості утримання мисливських тварин у напіввільних умовах.

3. Дослідити динаміку чисельності мисливських тварин та показники їх відтворення у межах вольтерного господарства.

4. Оцінити вплив вольтерного утримання мисливських тварин на лісові екосистеми та стан природного середовища.

5. Здійснити порівняння практики ведення вольтерного господарства з сучасними європейськими підходами у сфері мисливського господарства.

6. Розробити рекомендацій щодо удосконалення системи напіввільного утримання мисливських тварин та підвищення ефективності господарювання.

Об'єктом досліджень є вольтерне господарство .

Предметом досліджень є особливості ведення вольтерного господарства на території Коростенського надлісництва.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс методів, зокрема мисливсько-господарські – для оцінки продуктивності мисливських угідь, визначення їх структури та аналізу видового складу мисливської орніто- і теріофауни; лісівничо-таксаційні – з метою оцінювання кормових ресурсів для мисливських тварин; екологічні – для встановлення взаємозв'язків між мисливською фауною та лісовими екосистемами; статистично-математичні – для обробки, узагальнення та аналізу отриманих результатів дослідження.

Публікації.

Сичевський М.М. Особливості моніторингу мисливських тварин в умовах заборони полювання. *Студентські наукові читання 2025* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячені I-му туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (10 грудня 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 41.

Макарусь Ю.В., Сичевський М.М., Чепель Б.В. Особливості регулювання продуктивності мисливських угідь. *Наукові читання 2026* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІІ Екології та лісу (м. Житомир, 01 травня 2026 р.). Житомир : Поліський університет, 2026. С. 211–213.

Практичне значення. Розроблені рекомендації щодо напіввільного утримання кабана дикого, козулі європейської, оленя шляхетного, фазана мисливського та крижня у вольєрних умовах Коростенське надлісництво можуть бути використані як практична основа для оптимізації чисельності мисливської теріофауни та орнітофауни в мисливських угіддях регіону. Їх впровадження сприятиме підвищенню ефективності ведення мисливського господарства, збереженню популяцій мисливських видів і забезпеченню стабільного функціонування природних екосистем.

Структура та обсяг роботи. Робота кваліфікаційна бакалавра викладена на тридцяти шести сторінках машинописного тексту. Вона містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Кваліфікаційна робота ілюстрована рисунками (10 штук, з яких 5 фото).

РОЗДІЛ 1

СТАН ВЕДЕННЯ ВОЛЬЄРНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Наразі перед суспільством ставляться дедалі більш амбітні завдання щодо вдосконалення та оптимізації мисливського господарства. Кожна епоха закономірно вимагає розвитку засобів, технологій і методичних підходів, що застосовуються у веденні мисливського господарства, що відображає як науковий прогрес, так і зміну екологічних умов [20]. На сучасному етапі такий розвиток переважно забезпечується шляхом інтеграції сучасних технологічних рішень у практику мисливського господарювання. До них належать системи моніторингу, методи управління середовищем існування, а також, зокрема, впровадження напіввільного утримання мисливських тварин [7, 14, 29, 44]. Застосування таких підходів передбачає одночасне зменшення впливу лімітуючих природних та антропогенних факторів, які негативно впливають на динаміку популяцій і стабільність екосистем.

Лісові ресурси разом з усіма їх структурними компонентами та пов'язаними екосистемними послугами є одним із найважливіших природних багатств України та відіграють ключову роль у підтриманні екологічної рівноваги, збереженні біорізноманіття та забезпеченні соціально-економічного розвитку. У цьому контексті концепція напіввільного розведення та утримання диких тварин ґрунтується на їх утриманні в штучно створених умовах, які максимально наближені до природних. У таких системах тварини отримують основну частину кормових ресурсів із природної кормової бази, водночас залишаючись у межах визначених та контрольованих мисливських або розплідницьких територій. Такий підхід дозволяє поєднати природні екологічні процеси з регульованим впливом людини [8].

З огляду на сучасний стан мисливського господарства в Україні, який характеризується трансформацією природних угідь, коливаннями чисельності мисливських видів та зростанням антропогенного навантаження, існує нагальна потреба у пошуку та впровадженні ефективних шляхів підвищення його

результативності та сталого розвитку. Впровадження систем напіввільного утримання у поєднанні з удосконаленням управління середовищем існування та адаптивними природоохоронними заходами розглядається як один із перспективних напрямів забезпечення довготривалої стабільності та продуктивності популяцій мисливських тварин в умовах сучасних екологічних викликів [37, 42].

Перспективи розвитку вольєрного господарства в Україні в сучасних умовах загалом оцінюються як доволі високі, оскільки цей напрям поєднує природоохоронні, мисливсько-господарські та економічні функції [10, 13, 29, 43, 46]. В Україні вольєрне утримання мисливських тварин є важливим напрямом сучасного мисливського господарства, що активно розвивається на базі державних, комунальних та приватних угідь. Найбільшого поширення цей підхід набув у системі лісомисливських господарств, зокрема на території підприємств, підпорядкованих ДП «Ліси України», де створюються вольєри для утримання та розведення основних видів мисливських тварин, таких як олень благородний, козуля європейська, дикий кабан та фазан мисливський. Основною метою таких господарств є відновлення та підтримання чисельності популяцій, формування племінного поголів'я, а також випуск тварин у природні мисливські угіддя для підсилення диких популяцій [8].

У поліському регіоні, зокрема в межах Житомирської та Рівненської областей, вольєрне утримання копитних тварин набуло значного розвитку завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам та наявності великих лісових масивів. Тут вольєри використовуються як елементи системи напіввільного утримання, що дозволяє поєднувати природне середовище існування тварин із контрольованим управлінням їх чисельністю [21, 22]. Такі об'єкти виконують функції розплідників, резервних популяційних центрів, а також баз для розвитку мисливського туризму.

У Карпатському регіоні вольєрне господарство характеризується специфічними умовами гірського рельєфу та наближеністю до природних екосистем. Тут переважає утримання оленя благородного та муфлона, що

використовується як для трофейного мисливства, так і для селекційної роботи з метою покращення якісних характеристик популяцій. Важливою особливістю є високий рівень адаптації тварин до природних умов існування, що сприяє їх подальшому випуску у дику природу.

Окремий напрям становлять приватні мисливські господарства, які активно розвивають вольєрне утримання тварин у лісостепових та поліських регіонах України. У таких господарствах поширене інтенсивне розведення фазана мисливського, крижня, а також копитних тварин. Основною метою є комерційне використання ресурсів, розвиток мисливського туризму та організація контрольованого полювання [8].

Крім того, в Україні функціонують спеціалізовані фазанарії та господарства, які займаються штучним розведенням та напіввільним утриманням фазана мисливського і крижня. Їх діяльність спрямована на відновлення чисельності птахів у мисливських угіддях, формування стабільних популяцій та забезпечення біорізноманіття водно-болотних і агроландшафтних екосистем [14, 15].

Загалом український досвід вольєрного утримання мисливських тварин характеризується поєднанням природоохоронних, мисливсько-господарських та економічних функцій. Він сприяє збереженню біорізноманіття, відновленню популяцій мисливських видів, розвитку мисливського туризму та підвищенню ефективності використання природних ресурсів мисливських угідь. Однією з ключових перспектив є зростання ролі напіввільного утримання мисливських тварин як інструменту відновлення та підтримання їх популяцій. В умовах скорочення природних місць існування, фрагментації лісових екосистем і зростання антропогенного тиску вольєрні господарства дозволяють стабілізувати чисельність таких видів, як олень шляхетний, козуля європейська, дикий кабан і фазан мисливський [20].

Важливим напрямом є розвиток екологічно орієнтованого мисливського господарства, де вольєри виконують функцію не лише розведення, але й збереження генетичного різноманіття та формування резервних популяцій для

реінтродукції у природні угіддя. Це особливо актуально для регіонів із деградованими або перевантаженими мисливськими екосистемами.

Окрему перспективу становить економічна складова, зокрема розвиток мисливського туризму, рекреаційних послуг та легальної реалізації трофейної продукції. За умови належного управління це може забезпечувати додаткові фінансові надходження для лісогосподарських підприємств і громад.

Важливим перспективним напрямом є гармонізація національного законодавства з європейськими нормами, що сприятиме впровадженню сталих практик ведення мисливського господарства, посиленню контролю добробуту тварин і екологічної безпеки. У цілому, розвиток вольєрного господарства в Україні має значний потенціал як елемент сталого лісо- та мисливського господарювання, але його реалізація потребує науково обґрунтованого підходу, інвестицій та ефективного державного регулювання [8].

Незважаючи на поступовий розвиток вольєрного мисливського господарства, в Україні домінують невеликі за площею вольєрні комплекси, розмір яких зазвичай становить від 10 до 20 га. Станом на сьогодні у мисливських угіддях країни функціонує близько двох сотень розплідників копитних тварин, що створені незалежно від форми власності — державної, комунальної чи приватної. Ці об'єкти відіграють важливу роль у системі відтворення мисливської фауни, забезпечуючи утримання, розведення та селекцію диких тварин у контрольованих умовах [4].

Водночас переважання малих за площею вольєрів певною мірою обмежує можливості реалізації масштабних програм управління популяціями, зокрема у контексті генетичного різноманіття та екологічної стійкості. Попри це, такі господарства залишаються важливим елементом сучасної системи мисливського господарства України, сприяючи відновленню чисельності мисливських видів, підтриманню біорізноманіття та розвитку сталих підходів до використання природних ресурсів.

Аналіз даних про кількісний стан розплідників штучного розведення мисливських тварин і їхніх основних функціональних показників, зокрема

чисельності маточного поголів'я, продуктивності молодняку та загальної ефективності функціонування, дає змогу сформулювати низку узагальнених наукових висновків. Встановлено, що мережа таких розплідників характеризується широким територіальним охопленням і представлена в усіх адміністративних регіонах України, охоплюючи мисливські угіддя лісогосподарських підприємств різних природно-кліматичних зон.

Найбільша частка розплідників зосереджена в зоні Полісся (30,1%) та Лісостепу (42,6%), тоді як у степовій зоні їх частка становить 4,1%, у Карпатському регіоні – 20,5%, а в гірському Криму – 2,7%. Така структура просторового розподілу відображає регіональні відмінності у природних умовах та рівні розвитку мисливського господарства [8].

Формування теоретичних засад і практичних методик розведення мисливських тварин у вольєрних умовах зумовлене потребами розвитку сучасного мисливського господарства в Україні. Водночас збільшення щільності популяцій копитних призводить до загострення проблеми негативного впливу тварин на лісові культури та природне поновлення лісу [23]. Водночас, попри значну поширеність і територіальне охоплення, ефективність функціонування більшості розплідників залишається на недостатньому рівні, що свідчить про наявність системних організаційних і технологічних обмежень у сфері штучного відтворення мисливської фауни [3, 4, 10]. Вплив тварин, що утримуються у вольєрах, на лісові біогеоценози є складною екологічною проблемою, яка проявляється на рівні всіх основних компонентів екосистеми – рослинного покриву, ґрунтів, тваринного світу та процесів природного відновлення [все про вплив на біоценоз вольєрів].

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЇ КОРОСТЕНСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

Станом на 2026 рік ДП «Ліси України», а саме філія «Столичний лісовий офіс» у межах Коростенського надлісництва, об'єднує 20 лісництв із загальною площею 124062,9902 га. Із цієї території 109047,2 га (87,8%) припадає на землі, вкриті лісовою рослинністю, що свідчить про високий рівень лісистості території та значний природно-ресурсний потенціал надлісництва [35]. Площа земель, не вкритих лісовою рослинністю, становить 9387,5 га (7,6%). У структурі цієї категорії переважають не зімкнуті лісові культури – 4666,2 га (3,8%), що характеризує значні обсяги лісовідновних заходів. Значну частку також займають зруби – 2120,9 га (1,7%) та лісові шляхи і просіки – 1680 га (1,4%). Менші площі припадають на загиблі насадження – 459,1 га (0,4%), біогалявини – 148,3 га (0,1%), лісові розсадники та плантації – 73,6 га (0,1%), а також галявини – 11,9 га (0,01%). Таким чином, загальна площа лісових земель у межах надлісництва становить 117827,7 га, або 95,3% від загальної території підприємства, що вказує на домінування лісових екосистем у структурі землекористування [35]. Нелісові землі займають 5747,2 га (4,6%) і представлені переважно болотами, площа яких становить 4201,6 га (3,4%). Інші категорії нелісових земель мають значно менше поширення, зокрема: траси – 336,2 га (0,3%), водні об'єкти – 262,3 га (0,2%), сіножаті – 200,6 га (0,2%), садиби та споруди – 194,1 га (0,2%), рілля – 76,2 га (0,06%), а також інші нелісові землі – 404,9 га (0,3%). Така структура земельного фонду свідчить про переважання природних лісових і болотних екосистем у межах Коростенського надлісництва [35].

Сучасна конфігурація Коростенського надлісництва утворилася в результаті приєднання ДП «Житомирське ЛГ», а згодом – Філії «Лугинське лісове господарство». Щодо володіння мисливськими угіддями, то з 2015 року ДП «Коростенське ЛМГ» (попередник надлісництва) не мало у користуванні

жодного гектара мисливських угідь. Наразі Коростенське надлісництво володіє 5787,4 га мисливських угідь (МУ), які дісталися від ДП «Житомирське ЛГ» та 10817,7 га МУ філії «Лугинське лісове господарство». У штаті надлісництва працює 2 старших єгеря та 3 єгеря [38, 35].

Мисливські угіддя філії «Лугинське лісове господарство». Аналіз структури свідчить про виражене домінування лісових екосистем у складі мисливських угідь. Загальна площа МУ становить 10817,7 га, з яких основна частка припадає на лісові угіддя різних типів [12].

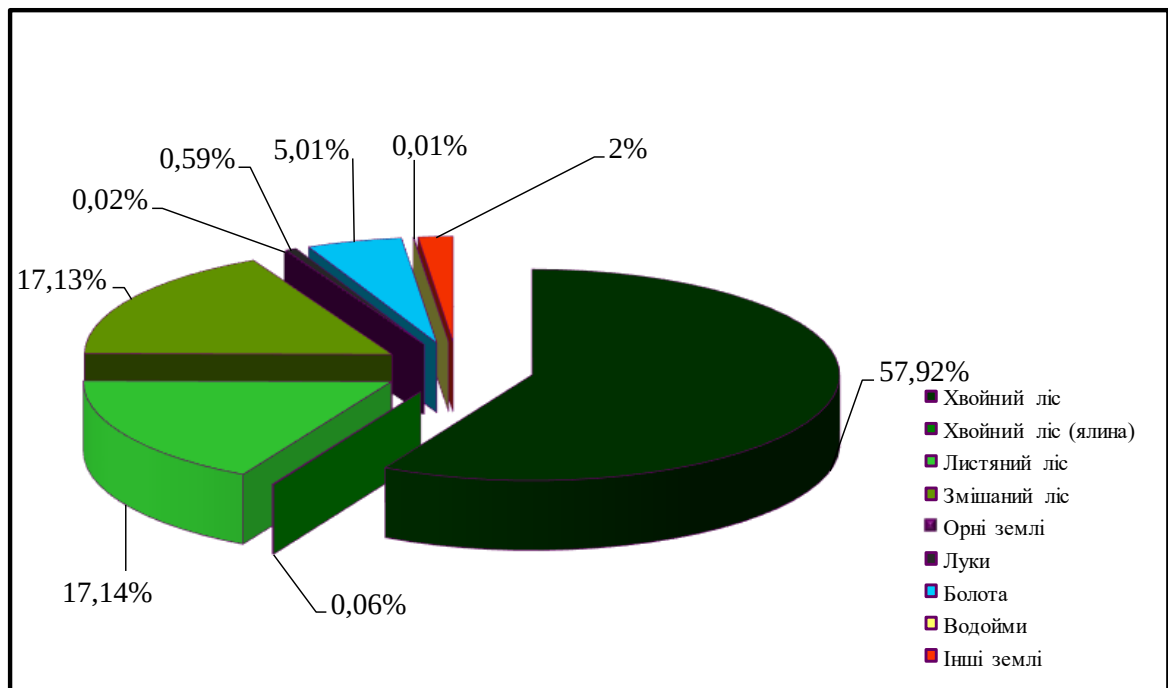

Рис. 2.1. Співвідношення типів МУ філії «Лугинське лісове господарство»

Найбільшу площу займають хвойні ліси – 6265,4 га, що становить 57,92% від загальної площі угідь. Це вказує на переважання соснових деревостанів, характерних для природно-кліматичних умов Полісся, які формують основний тип середовища існування мисливської фауни. Незначну частку серед хвойних насаджень становлять ялинові ліси – лише 6,8 га (0,06%), що свідчить про їх обмежене поширення в межах господарства. Листяні ліси займають 1854,1 га (17,14%), а змішані – 1885,2 га (17,43%). Сукупно частка листяних і змішаних насаджень перевищує третину площі мисливських угідь, що забезпечує різноманітність кормових та захисних умов для багатьох видів мисливських

тварин. Наявність різновікових і різнопородних насаджень позитивно впливає на біотичну стійкість екосистем та сприяє підтриманню високого рівня біорізноманіття. Серед відкритих угідь незначні площі займають луки – 63,6 га (0,59%) та орні землі – 2,6 га (0,02%). Їх частка є мінімальною, однак вони можуть відігравати важливу роль як кормові ділянки для копитних і польових видів мисливської фауни. Болота займають 541,8 га, або 5,01% території, що є характерною особливістю поліських ландшафтів. Болотно-водні екосистеми мають важливе екологічне значення, оскільки виконують водорегулювальні функції та слугують місцем існування багатьох видів птахів і тварин. Площа водойм є незначною – 1,5 га (0,01%). Загалом площа основних типів мисливських угідь становить 10621,0 га (98,18%), тоді як інші землі займають 196,7 га (1,82%). Отже, структура мисливських угідь філії характеризується переважанням лісових екосистем, насамперед хвойних насаджень, що створює сприятливі умови для ведення мисливського господарства, підтримання популяцій диких тварин та збереження природного біорізноманіття [12].

Мисливські угіддя ДП «Житомирське лісове господарство». До 2014 року площа МУ була 13 962 га, упродовж 2015-2016 рр. складала 10 984 га. Зараз загальна площа мисливських угідь становить 5787,4 га, з яких 5710,5 га (98,67%) припадає безпосередньо на основні типи МУ. Інші землі займають 77,0 га, або 1,33% загальної площі [30, 37].

У структурі угідь домінують листяні ліси, площа яких становить 2839,0 га, або 49,05% від загальної території мисливського господарства. Значна частка листяних насаджень створює сприятливі кормові та захисні умови для багатьох видів мисливської фауни, зокрема копитних тварин, завдяки високій продуктивності підросту, чагарникового ярусу та сезонної кормової бази. Другу за площею категорію становлять хвойні ліси – 2375,1 га (41,04%). Переважання хвойних деревостанів, характерних для поліської зони, забезпечує наявність стабільних захисних умов, особливо у зимовий період. Частка ялинових насаджень є незначною та становить лише 34,5 га (0,60%), що свідчить про обмежене поширення ялини у структурі лісових екосистем господарства [30].

Змішані ліси займають 285,0 га, або 4,92% території. Їх наявність має важливе екологічне значення, оскільки змішані деревостани характеризуються вищою біологічною стійкістю, різноманітністю кормових ресурсів та сприятливими умовами для формування комплексних біоценозів. Серед нелісових мисливських угідь найбільшу площу займають болота – 100,8 га (1,74%), що є типовою рисою поліських ландшафтів. Болотно-водні угіддя відіграють важливу роль у підтриманні гідрологічного режиму території та забезпеченні місць існування окремих видів птахів і дрібних ссавців. Орні землі займають 46,8 га (0,81%), а луки – 26,8 га (0,46%). Незважаючи на незначну площу, ці відкриті території можуть використовуватися як додаткові кормові ділянки для мисливських тварин. Площа водойм є мінімальною – 2,4 га (0,04%), що свідчить про незначну представленість водних екосистем у структурі угідь. Чагарникові угіддя у межах господарства відсутні [30].

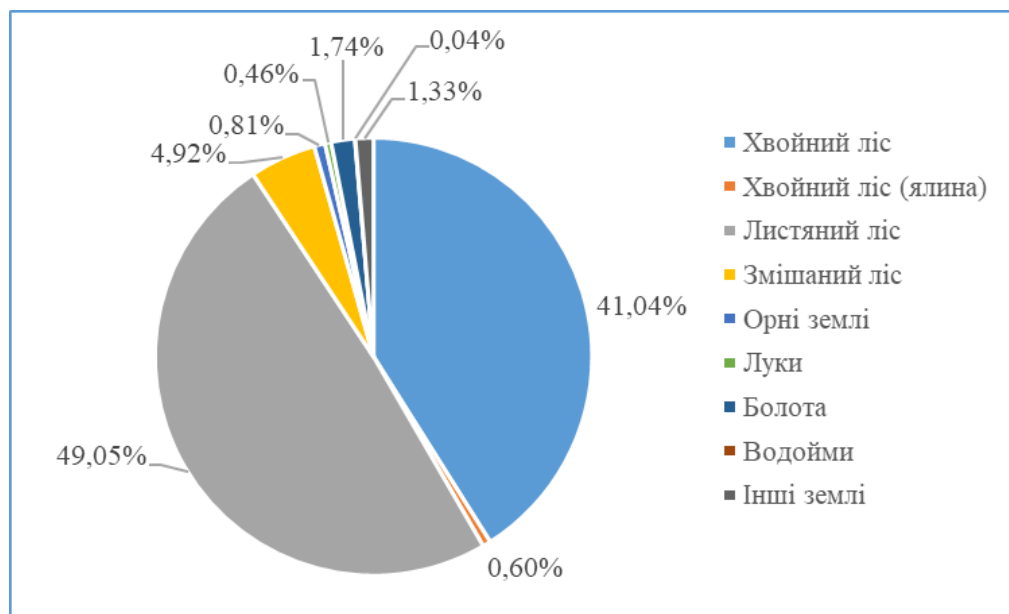

Рис. 2.2. Співвідношення типів МУ ДП «Житомирське ЛГ»

Загалом структура мисливських угідь характеризується вираженим домінуванням лісових екосистем, частка яких перевищує 95% території. Це формує сприятливі умови для ведення лісомисливського господарства, підтримання популяцій мисливських тварин та забезпечення стабільності природних екосистем. Водночас порівняно незначна частка відкритих угідь

може певною мірою обмежувати різноманіття кормових біотопів для окремих видів мисливської фауни.

Природно-кліматичні умови Коростенське надлісництво є одним із визначальних чинників формування, функціонування та просторового розподілу популяцій мисливської фауни. Територія надлісництва розташована в межах Поліської природно-кліматичної зони України, що характеризується помірно континентальним кліматом, достатнім рівнем зволоження, значною лісистістю та переважанням хвойних і мішаних лісів. Сукупність цих факторів створює сприятливі умови для існування та відтворення основних видів мисливських тварин, зокрема диких копитних. Клімат регіону характеризується відносно м'якою зимою та помірно теплим вологим літом. Середньорічна температура повітря становить близько $+7...+8$ °C, а річна кількість атмосферних опадів коливається в межах 600–700 мм. Значна частина опадів припадає на теплий період року, що сприяє формуванню продуктивної рослинності та розвитку природної кормової бази для мисливських тварин. Тривалість вегетаційного періоду становить у середньому 190–210 днів, що забезпечує достатній період для росту трав'яної, чагарникової та деревної рослинності [32, 35].

Природно-кліматичні умови надлісництва безпосередньо впливають на сезонні біоритми тварин, включаючи міграційну активність, періоди гону, линяння, народження молодняку та зміну кормових стацій. Водночас кліматичні фактори визначають продуктивність природної кормової бази та рівень доступності кормів у різні сезони року. У сучасних умовах посилення антропогенного навантаження на лісові екосистеми особливого значення набуває дослідження впливу природно-кліматичних факторів на стан мисливської фауни. Це є необхідною передумовою для розроблення науково обґрунтованих підходів до ведення мисливського господарства, збереження біорізноманіття та забезпечення сталого функціонування популяцій мисливських тварин у межах Коростенського надлісництва [31, 41].

РОЗДІЛ 3

ВОЛЬЄРНЕ ГОСПОДАРСТВО

КОРОСТЕНСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

Коростенське надлісництво володіє двома вольєрами для ратичних тварин, вольєром для качок (качатником) та фазанарієм. У межах Богунського лісництва (колишнє ДП «Житомирське ЛГ») на площі 1,5 га (кв. 17 вид 30) було збудовано вольєр для утримання кабана. Вольєр функціонував орієнтовно з 2017 року по 2020 рік. Окрім цього у лісових масивах надлісництва, де користувачами мисливських угідь є приватні структури, збудовано вольєри СФГ «Земля Полісся» (Тригирське лісництво) та ТОВ УТМР (Новозаводське лісництво)

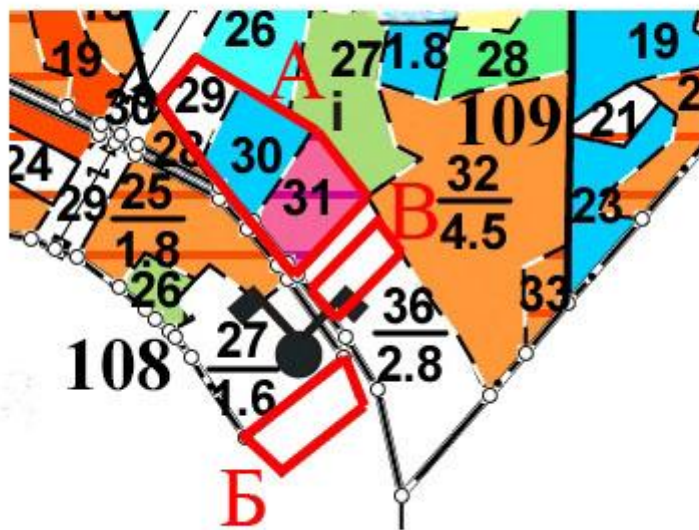
3.1. Вольєрне господарство

Вольєрне господарство Коростенського надлісництва є важливою складовою системи сучасного мисливського господарювання регіону та формується як елемент інтенсивного напіввільного розведення мисливської фауни. Його створення та розвиток обумовлені необхідністю підвищення ефективності використання мисливських ресурсів, стабілізації чисельності основних мисливських видів, а також потребою компенсації негативного впливу антропогенних та епізоотичних чинників на природні популяції диких тварин. Особливої актуальності розвиток вольєрного господарства набув у зв'язку зі значним скороченням чисельності кабана дикого [9] внаслідок поширення африканської чуми свиней (АЧС), що суттєво вплинуло на стан мисливської фауни Житомирського Полісся.

На сучасному етапі вольєрне господарство надлісництва виконує комплекс допоміжних природоохоронних, господарських, селекційних та рекреаційних функцій. Основною метою функціонування вольєрів є утримання, розведення та відтворення мисливських тварин у контрольованих умовах із

подальшим використанням для підсилення природних популяцій, збереження маточного поголів'я та розвитку мисливського господарства. Водночас вольєрне утримання сприяє зниженню мисливського навантаження на вільноживучі популяції шляхом створення резервного поголів'я тварин.

Вольєрний комплекс господарства сформований Лугинського лісництва та складається з трьох функціональних вольєрів загальною площею 4,0 га. До його структури входять: вольєр для утримання кабана дикого площею 2,3 га, вольєр для козулі європейської площею 1,5 га та спеціалізований вольєр для крижня площею 0,2 га. Формування комплексу здійснювалося поетапно [6] відповідно до потреб мисливського господарства та результатів практичного використання попередніх об'єктів (рис. 3.1, 3.2).

кормове поле. У результаті площа вольєра була розширена до 2,3 га. Чисельність основного поголів'я кабана дикого у різні роки коливалася в межах 10–14 особин, що свідчить про відносно стабільний характер функціонування даного об'єкта.

3.2. План-схеми вольєрів

У 2015 році було створено вольєр для козулі європейської, розташований у кварталі 108 Лугинського лісництва. З урахуванням еколого-біологічних особливостей виду та його високої чутливості до стресових факторів у вольєрі утримується обмежена кількість тварин – переважно 1–2 особини. Такий підхід

дозволяє мінімізувати негативний вплив щільності утримання на фізіологічний стан тварин та забезпечувати належні умови адаптації.

Подальший розвиток вольєрного господарства відбувся у 2021 році, коли було створено спеціалізований вольєр для утримання та розведення крижня (*Anas platyrhynchos*) площею 0,2 га (рис. 3.3). Організація цього об'єкта стала важливим етапом диверсифікації структури мисливської фауни господарства та розвитку штучного розведення водоплавної дичини.

Рис. 3.3. Вольєр для крижня

Лісівничо-таксаційна характеристика деревостанів у межах вольєрів свідчить про переважання мішаних та широколистяних насаджень із участю дуба звичайного, сосни звичайної, берези повислої, ялини європейської та вільхи чорної. Типи лісорослинних умов представлені переважно свіжими та вологими грудовими суборами й дібровами. Такі насадження формують

сприятливу природну кормову базу для мисливських тварин і забезпечують укриття та захисні функції.

Водночас тривала експлуатація вольєрів, особливо за умов обмеженої площі та високої концентрації тварин, супроводжується поступовим погіршенням санітарного стану лісових насаджень. Найбільш виражені деградаційні процеси спостерігаються у вольєрі для кабана дикого (рис. 3.4.). Інтенсивне механічне порушення ґрунту, пошкодження підросту та виснаження природної кормової бази призводять до ослаблення деревостанів та погіршення їх фізіологічного стану [17, 23-26]. Результати електрофізіологічних досліджень сосни звичайної, проведених у межах вольєра, підтверджують тенденцію до прогресуючого ослаблення лісових насаджень у процесі експлуатації території [18].

Рис. 3.4. Стан насаджень у вольєрі

Важливою особливістю функціонування невеликих за площею вольєрів є швидке виснаження кормових ресурсів та зниження екологічної стійкості

лісових біогеоценозів. Попри значну роль лісових насаджень у формуванні кормової бази – за рахунок жолудів дуба, плодів диких деревних порід, чагарників, трав'яної рослинності та підземних органів рослин – за умов інтенсивного використання кормові ресурси швидко деградують, що потребує постійного проведення біотехнічних заходів та регулювання щільності поголів'я [1, 2, 6].

Станом на початок 2025 року у вольєрному господарстві утримувалося 27 особин кабана дикого, 5 особин козулі європейської (рис. 3.5.) та до 100 особин крижня. Наразі тут 17 кабанів (7 дорослих та 10 особин молодняка), 7 козуль та 40 голів крижня. Це свідчить про стабільне функціонування комплексу та його значення як локального центру напіввільного розведення мисливських тварин у межах Житомирського Полісся.

Рис. 3.5. Козуля європейська у вольєрі

Загалом вольєрне господарство надлісництва є перспективним напрямом розвитку мисливського господарства, який поєднує функції штучного відтворення мисливської фауни, підтримання чисельності популяцій, охорони біорізноманіття та розвитку мисливсько-рекреаційної діяльності. Водночас

ефективність його подальшого функціонування значною мірою залежить від науково обґрунтованого регулювання щільності тварин, оптимізації площ вольєрів, удосконалення кормової бази та впровадження комплексних природоохоронних і біотехнічних заходів.

Розміщення вольєрів Коростенського надлісництва здійснювалося з урахуванням еколого-біологічних потреб мисливських тварин, особливостей біотопів та вимог нормативних документів. Основним критерієм вибору ділянок було створення оптимальних умов для утримання та відтворення тварин у напіввільних умовах [19, 36].

Для облаштування вольєрів обрано території з поєднанням лісових насаджень, відкритих кормових площ і водойм. Вольєр для кабана дикого включає лісові ділянки, сіножаті, кормове поле та штучну водойму, що забезпечує умови, наближені до природного середовища існування. Важливе значення мають різновікові деревостани з густим підліском та переважанням хвойних порід, які виконують захисну функцію та знижують рівень стресу у тварин. Через відсутність природного джерела води у вольєрі створено штучну водойму (рис. 3.6).

**Рис. 3.6. Вхід до вольєра для кабана дикого
(на задньому плані штучна водойма)**

На території також облаштовано кормове поле площею 0,4 га, де вирощуються овес, зернові суміші, кукурудза та топінамбур. Це сприяє формуванню природної кормодобувної поведінки тварин і підготовці їх до можливого випуску у відкриті мисливські угіддя.

При виборі місця враховували необхідність мінімізації лісогосподарських робіт та антропогенного впливу. Водночас близькість вольєрів до населеного пункту та дороги створює додатковий фактор неспокою, тому доступ сторонніх осіб обмежений, а територія перебуває під постійним контролем лісової охорони. Значна увага також приділяється ветеринарно-санітарним заходам і підтриманню належного санітарного стану вольєрів [33, 34].

3.2. Фазанарій

Розвиток фазанівництва на території сучасного Коростенського надлісництва має важливе значення як складова вдосконалення мисливського господарства, спрямована на підвищення продуктивності мисливських угідь, збагачення мисливської орнітофауни та розвиток напіввільного розведення мисливських птахів. Передумови для формування цього напрямку були закладені ще у 1980-х роках, коли на території Житомирської області здійснювалися перші спроби інтродукції фазана мисливського у природні угіддя Полісся [27].

Одним із перших спеціалізованих господарств, де проводилися роботи з розведення та випуску фазанів, було ДМГ «В'юнки», створене у 1983 році. Господарству було передано значні площі (50 тис. га) мисливських угідь на території кількох адміністративних районів Житомирської області з метою відтворення дикої фауни та акліматизації нових видів мисливських тварин і птахів. Починаючи з 1985 року, у господарстві проводився випуск мисливських фазанів у природні угіддя, однак ці спроби виявилися недостатньо успішними [16]. Основними причинами низької ефективності інтродукції стали несприятливі кліматичні умови Полісся, тривалий сніговий період, висока

вологість, а також значний прес хижаків – як пернатих, так і наземних. Подальші спроби випуску фазанів наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років також не забезпечили формування стабільної популяції виду.

Попри попередні труднощі, фазанівництво у Житомирській області не втратило перспективності [27, 28]. Особливо сприятливими для розвитку цього напрямку вважаються південні та лісостепові райони області, де природно-кліматичні умови є більш придатними для існування фазана мисливського. У сучасних умовах розвиток фазанаріїв розглядається як перспективний напрям інтенсифікації мисливського господарства, що поєднує природоохоронні, господарські та рекреаційні функції.

Важливим етапом розвитку фазанівництва стало створення у 2021 році спеціалізованого фазанарія на території Пилипівського лісництва. Розплідник було побудовано у кварталі 11, виділі 9, на площі 0,1 га в межах лісового кордону (рис. 3.7.). Основною метою функціонування фазанарія є напіввільне утримання, розведення та подальше розселення мисливських фазанів у відкриті та огорожені мисливські угіддя. Уже в перший рік функціонування до розплідника було завезено партію інкубаційних яєць, з яких отримано молодняк фазана мисливського [39].

Рис. 3.7. Розташування фазанарію Коростенського надлісництва (Пилипівське лісництво)

Розвиток фазанівництва орієнтований насамперед на забезпечення потреб мисливського господарства у штучно вирощеній дичині для організації регульованого полювання, а також на можливість подальшої реалізації птахів іншим мисливським господарствам. Для випуску фазанів у природні мисливські угіддя було визначено ділянки Богунського лісництва загальною площею 9 га. До складу цих угідь входять сіножаті та лісові плантації із середнім класом бонітету 3,0, що характеризує їх як угіддя середньої продуктивності [39].

У вольєрі станом на 2025 рік утримується 850 голів птахів (рис. 3.8.). Надлісництво регулярно проводить випуски фазана у мисливські угіддя. Тут ключовими є заходи із врахування особливостей птахів, вирощених в штучних умовах при їх подальшій інтродукції у природне середовище [15].

Рис. 3.8. Фазани у вольєрі

При виборі територій для випуску особливу увагу приділяли стану кормової бази та наявності природних укриттів. Водночас суттєвим обмежуючим фактором залишається значна чисельність природних ворогів фазана. Серед основних хижаків встановлено наявність воронових птахів, яструбів, канюків, болотяного та лучного лунів, лисиці, куниці, тхора чорного, єнотоподібного собаки, а також здичавілих собак і котів. Частина цих видів

перебуває під охороною Бернської конвенції [11, 40, 42] та занесена до Червоної книги України [45], що ускладнює можливості регулювання їх чисельності.

Сучасний розвиток фазанівництва на території Коростенського надлісництва базується на принципах напіввільного утримання, адаптивного управління мисливськими угіддями та поступової акліматизації штучно вирощених птахів. Перспективність цього напрямку визначається можливістю підвищення продуктивності мисливських угідь, розширенням рекреаційного та мисливсько-туристичного потенціалу регіону, а також формуванням стабільних локальних популяцій фазана мисливського за умови проведення комплексних біотехнічних заходів і належного контролю за станом середовища існування.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вольєрне господарство Коростенського надлісництва є важливим елементом сучасної системи ведення мисливського господарства та виконує природоохоронні, відтворювальні, селекційні й рекреаційні функції. Його розвиток спрямований на підтримання чисельності мисливської фауни, підвищення продуктивності мисливських угідь та зменшення антропогенного навантаження на природні популяції диких тварин.

Формування вольєрного комплексу в Лугинському лісництві відбувалося поетапно відповідно до потреб мисливського господарства. На сьогодні комплекс включає вольєри для кабана дикого, козулі європейської та крижня загальною площею 4,0 га, що забезпечує можливість напіввільного утримання та розведення мисливських тварин і птахів.

Встановлено, що найбільш стабільно функціонує вольєр для кабана дикого, де чисельність поголів'я у різні роки коливалася в межах 10–27 особин. Водночас невеликі площі вольєрів обмежують можливість збільшення чисельності тварин і призводять до швидкого виснаження природної кормової бази.

Тривала експлуатація вольєрів, особливо за умов високої щільності утримання тварин, негативно впливає на стан лісових біогеоценозів. Найбільш вираженими є процеси деградації ґрунтового покриву, пошкодження підросту та ослаблення деревостанів у вольєрі для кабана дикого.

Розміщення вольєрів здійснювалося з урахуванням біотопічних особливостей території та еколого-біологічних потреб тварин. Поєднання лісових насаджень, кормових площ і водойм створює умови, максимально наближені до природного середовища існування.

Розвиток фазанівництва на території надлісництва є перспективним напрямом інтенсифікації мисливського господарства. Створення фазанарія у Пилипівському лісництві дозволило організувати штучне розведення

мисливського фазана для подальшого випуску у мисливські угіддя та проведення регульованого полювання.

Основними чинниками, що обмежують ефективність інтродукції фазана мисливського, є несприятливі природно-кліматичні умови Полісся та значний прес хижаків. Це потребує постійного проведення біотехнічних заходів, контролю кормової бази та адаптивного управління угіддями.

Розширити площі існуючих вольєрів, насамперед для кабана дикого, з метою зниження щільності утримання тварин та зменшення негативного впливу на лісові біогеоценози. Удосконалити систему біотехнічних заходів шляхом створення додаткових кормових полів, підвищення якості підгодівлі та впровадження ротаційного використання окремих ділянок вольєрів. Посилити ветеринарно-санітарний контроль у вольєрах, особливо щодо профілактики африканської чуми свиней та інших інфекційних захворювань. Проводити постійний моніторинг санітарного стану лісових насаджень у межах вольєрів та впроваджувати заходи з відновлення деградованих ділянок.

Загалом вольєрне господарство та фазанівництво Коростенського надлісництва мають значний потенціал розвитку та можуть розглядатися як ефективний інструмент відтворення мисливської фауни, збереження біорізноманіття та підвищення економічної ефективності мисливського господарства регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білий В.В. Еколого-гігієнічні аспекти функціонування вольєра для розведення дикої свині. *Лісова, паперова та деревообробна промисловість*. 2006. Т.30. С. 278–281.
2. Білий В.В., Ходзінський В.П. Особливості впливу свині дикої (*Sus scrofa* L.) на лісостан за умов вольєрного утримання. *Потенціал і проблеми мисливського господарства України: Зб. матеріалів І Всеукраїнської мисливськогосподарської наук.-практ. конференції студентів та аспірантів (6-9 вересня 2006 р., м. Львів)*. Львів: СПОЛОМ, 2006. С. 7–15.
3. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів: ІЗМН, 1998. Ч. 1. 260 с.
4. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів, 2002. Ч. 2. 352 с.
5. Бондаренко Т.В., Ходзінський В.П. Вплив рийної діяльності дикої свині (*Sus scrofa* L.) на підлісок. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип.21.18. С. 27–35.
6. Васькевич Н.А. Етапи розвитку вольєрного мисливського господарства на території Філії «Лугинське лісове господарство». *Ліс, наука, молодь*: матер. XI Всеукр. науково-практичної конф. (м. Житомир, 23 листопада 2023 р.). Житомир, 2023. С. 41.
7. Волох А.М. Напіввільне вирощування диких тварин як альтернатива традиційному тваринництву та мисливству. *V Всеукр. з'їзд екологів з міжнар. участю* : зб. наук. праць. Вінниця, 2015. С. 149.
8. Волох А.М. Вирощування диких копитних. Херсон : Олді-плюс, 2020. 400 с.
9. Євтушевський М.Н. Дикий кабан (*Sus scrofa* L.) у природних умовах та у вольєрі. *Лісівництво і агролісомеліорація*. 2010. Вип.117. С.290–294.
10. Євтушевський М.Н. Мисливські тварини України на волі та в вольєрах: монографія. Черкаси: Вертикаль, 2012. 376 с.
11. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.

12. Зміни до проекту організації і розвитку Мисливського господарства ДП «Лугинський лісгосп» Житомирської області. Житомир. 2019. 52 с.
13. Камінецький В.К., Бабіч О.Г., Смаголь В.М. Екологічні та господарські аспекти напіввільного розведення диких копитних (на прикладі спеціалізованих підприємств Державного управління справами Президента України): монографія. Миронівка: ЗАТ «Миронівська друкарня», 2011. 154 с.
14. Корж О.П., Петриченко В.В., Лебедева Н.І., Фролов Д.О. Штучне розведення диких тварин як перспективний шлях інтенсифікації сучасного мисливського господарства. Харків, 2006. С. 116–119.
15. Корж О.П., Фролов Д.О. Зоокультура мисливського фазана в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №1. С. 53–61.
16. Косенко О.М., Вергун М.Г. Фауна – живе багатство Житомирщини. Житомир, 2001. 146 с.
17. Кратюк О.Л. Трансформація ценоморф трав'яно-чагарничкового ярусу лісових екосистем у вольєрах Західного і Центрального Полісся. *Екологічні науки*. 2020, т. 32, № 5. С. 103–111.
18. Кратюк О.Л. Зміна діелектричних показників сосни звичайної в умовах напіввільного утримання кабана дикого. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т.30, №4. С. 25–30.
19. Кратюк О.Л. Особливості водозабезпечення об'єктів напіввільного утримання мисливських тварин. *An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary : I Correspondence International Scientific and Practical Conference (Feb. 19th, 2021). Grail of Science*. 2021. №1. Р. 196–197.
20. Кратюк О.Л. Лісівничо-біологічні особливості функціонування лісостанів Західного і Центрального Полісся в умовах напіввільного утримання мисливських тварин. Автореф. дис. ... док. біол. наук. 06.03.03 – лісознавство і лісівництво. Львів. 2021. 40 с.

21. Кратюк О.Л. Видовий склад та динаміка чисельності ратичних *Artiodactyla* у вольєрах на території Житомирської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т.28, №3. С. 34–37.
22. Кратюк О.Л. Характеристика вольєрів Західного Полісся. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т.29, № 5. С. 36–39.
23. Кратюк О.Л., Васькевич Н.А., Гуцалюк Д.Д. Лісівничі аспекти напіввільного утримання мисливських тварин. *Лісівництво, деревообробка та озеленення: стан, досягнення і перспективи*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДБТУ, 24-25 жовтня 2023 р.). Харків, 2023. С. 49–50.
24. Кратюк О.Л., Кравчук М.М., Довбиш Л.Л. Біогеоценотична роль вольєрного утримання ратичних *ARTIODACTYLA* на хімічні властивості ґрунтів у борах і суборах в умовах Західного і Центрального Полісся. *Екологічні науки*. 2020. №4(31). С. 143–149.
25. Кратюк О.Л., Кравчук М.М., Довбиш Л.Л. Біогеоценотична роль ратичних *Artiodactyla* у формуванні фосфатно-калійного стану ґрунтів вологих сугрудів на території вольєрів Західного і Центрального Полісся. *Екологічні науки*. 2020, т. 29, № 2. Т. 2. С. 126–132.
26. Кратюк О.Л., Орлов О.О. Зміна ґрунтових параметрів у свіжому дубово-сосновому суборі під впливом напіввільного утримання мисливських тварин в умовах Центрального Полісся. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2021, т. 31, №3. С. 49–56.
27. Курносів О.О. Етапи розвитку фазанівництва на Житомирщині. *Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: наука: проблеми, перспективи, рішення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (11-13 жовтня 2021, м. Хмельницький)*. Хмельницький, 2021. С. 166–167.
28. Курносів О.О. Фазанівництво – перспективний напрямок розвитку мисливського господарства. *Аспекти сталого розвитку лісового, сільського, водного та енергетичного господарств зони Полісся України* : матер. Всеукр.

наук-практ. конф. (м. Житомир, 8 квітня 2021 р.). Житомир : ЖАТК, 2021. С. 114–115.

29. Лико Д.В., Пепко В.О., Жигалюк С.В. Вольєрне розведення диких копитних тварин, як перспективний напрямок тваринництва (на прикладі представників родини Оленячі (Cervidae). *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем АПК* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених.(м. Житомир 25 червня 2015 р.). Житомир, 2015. С. 56–58.

30. Матеріали першого авторського нагляду Проекту організації і ведення мисливського господарства Філії «Коростенське лісомисливське господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України». Запоріжжя, 2023. 37 с.

31. Макарусь Ю.В., **Сичевський М.М.**, Чепель Б.В. Особливості регулювання продуктивності мисливських угідь. *Наукові читання 2026* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (м. Житомир, 01 травня 2026 р.). Житомир : Поліський університет, 2026. С. 211–213.

32. Національний атлас України / Інститут географії НАН України, ТОВ «Інтелектуальні системи ГЕО», КПП. Київ : Картографія, 2008. 440 с.

33. Пепко В.О. Санітарно-гігієнічна оцінка ґрунтів та джерел водопостачання на етапі створення вольєрного господарства. *Таврійський науковий вісник. Серія «Сільськогосподарські науки»*. 2019. В.107. С. 217–222.

34. Пепко В.О. Санітарно-гігієнічна оцінка вольєрних комплексів для диких копитних тварин та удосконалення технології їх утримання : автореф. дис... канд. с.-г. наук : 16.00.06. Харків, 2021. 24 с.

35. План ведення господарства (План лісоуправління) Коростенського надлісництва. *Проект*. Київ, 2026. 69 с.

36. *Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах* (наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України). №429 (2010).

37. Проект організації і розвитку мисливського господарства ДП «Житомирське лісове господарство». Житомир, 2012. 237 с.
38. Проект організації і розвитку лісового господарства ДП «Лугинський лісгосп» Житомирської області. Ірпінь. 2018. 226 с.
39. Проект організації розплідника для фазанів ДП «Житомирський лісгосп». Житомир, 2021. 81 с.
40. Птахи під охороною Бернської конвенції / під заг. ред. Г.Г. Гаврися. Київ, 2003. 394 с.
41. **Сичевський М.М.** Особливості моніторингу мисливських тварин в умовах заборони полювання. *Студентські наукові читання 2025* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячені І-му туру Всеукр конкурсу студ. Наук. робіт (10 грудня 2025 р.). Житомир: Поліський університет, 2025. С. 41.
42. Ссавці України під охороною Бернської конвенції / під ред. І.В. Загороднюка. Київ, 1999. 222 с.
43. Фролов Д.О. Штучне дичерозведення як перспективний шлях насичення угідь дичиною. *Потенціал і проблеми мисливського господарства України* : матер. І Всеукр. мисливсько-господарська наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Львів, 6–9 вересня 2006 р.). Львів : СПОЛОМ, 2006. С. 73–78.
44. Хоєцький П.Б., Новак А.А., Похалюк О.М. Світовий досвід ведення вольєрного мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015, т. 25, № 3. С. 32–37.
45. Червона книга України. Тваринний світ. Київ, 2009. 600 с.
46. Шейгас І.М., Гулик І.Т., Семенюк С.К. Передумови, досвід та перспективи ведення вольєрного мисливського господарства в Україні. *Аспекти сталого розвитку лісового, сільського, водного та енергетичного господарств зони Полісся України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 8 квітня 2021 р.). Житомир : ЖАТК, 2021. С. 135–138.